

podinsp. Barbara Lorenc Żelisko

Pełnomocnik Komendanta Wojewódzkiego Policji we Wrocławiu
ds. Ochrony Praw Człowieka

Przestępstwa popełniane z nienawiści jako forma zagrożeń związanych z wielokulturowością społeczeństwa

Hate crimes as a treat to multicultural society

Streszczenie

W omawianym artykule przedstawiona została specyfika i skala zagrożeń związanych z występowaniem w Polsce przestępczości o podłożu kulturowym, a także podstawy prawa międzynarodowego i krajowego mówiące o przeciwdziałaniu dyskryminacji rasowej, ksenofobii i powiązanej z nimi nietolerancji. Problematyka globalnych i lokalnych zagrożeń bezpieczeństwa publicznego związanych ze specyficzną kategorią przestępstw motywowanych uprzedzeniami, rasizmem, ksenofobią czy stereotypowym spostrzeganiem przez sprawców osób pochodzących z różnych grup etnicznych, wyznających inne religie czy też z odmiennych kultur jest problemem ważnym i wpływającym na stan bezpieczeństwa. Analiza elementów przestępstwa popełnianego z nienawiści wywodzi się z definicji przedstawionej przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka. W artykule przedstawiona została rola i zadania Policji, a także skala występowania w tym obszarze przestępstw ze szczególnym uwzględnieniem regionu Dolnego Śląska.

Słowa kluczowe

zagrożenia, bezpieczeństwo, patologie społeczne, przestępstwa z nienawiści, wielokulturowość, zwalczanie przestępstw

Abstract

In discussed article, the scale and forms of dangers associated with culturally motivated crime has been presented. At the same time the foundation of national and international law, regulating opposition to racial discrimination, xenophobia and various forms of intolerance. Issue of global and local threats to public security connected to special category of crimes motivated by prejudices, racism, xenophobia, as well as stereotypical perceptions of people who belong to different ethnic, religious or cultural groups is still a very important problem, which poses a treat security. The analysis of elements of crime motivated by hatred is derived from definition featured in Agency of Institutions for Democracy and Human Rights. In previously mentioned article, role and responsibility of Police in this issue have been presented, as well as scale of discussed criminal activities, with special focus on Lower Silesia.

Keywords

security risks, social pathologies, hate crimes, multiculturalism, the fight against crime

1. Wstęp

Pomiędzy poszukiwaniem bezpieczeństwa a percepcją zagrożeń człowiek realizuje siebie, doświadczając swojej egzystencji poprzez rozwój i doskonalenie świata, który go otacza. Taki sposób funkcjonowania mógłby wytyczać trajektorię zdarzeń i znaczeń, po której poruszają się współczesne społeczeństwa, tworząc swoiste dla siebie struktury społeczne. Towarzyszące społeczeństwom pragnienie wolności i jednocześnie pewność egzystencji to elementy życia społecznego, które kształtują porządek świata w aspekcie bezpieczeństwa zarówno w rozumieniu indywidualnym, lokalnym, jak i globalnym. Miejsce, w którym struktury społeczne realizują swoje funkcje, przemieszczają się i definiują swój udział w światowym kalejdoskopie zdarzeń, pokazuje także możliwości ich bezpiecznego funkcjonowania. Umiejętność dostrzegania, rozumienia i rozróżniania cech występujących wokół nas zjawisk, odpowiedniego ich wartościowania i oceniania jest ważną kompetencją społeczną i psychologiczną w aspekcie bezpieczeństwa życia społecznego. Jeśli ta zdolność jest oparta na prospołecznych postawach, wnikliwej wiedzy i sprzyjającym bezpieczeństwu społecznemu doświadczeniu, to może być skutecznym narzędziem ratowania życia, a w efekcie eliminacji zagrożeń – spokojnej egzystencji. Jednostki o rasistowskich i ekstremistycznych poglądach, dogmatyczne¹, zaburzone antyspołecznie czy posługujące się stereotypami i uprzedzeniami, wrogo nastawione do różnorodnego świata mogą stać się przyczyną anomii społecznych, powstawania konfliktów etnicznych i religijnych o poważnych rozmiarach oraz nieprzewidywalnych konsekwencjach, a które aktualnie obserwujemy pod postacią wojen religijnych, terroryzmu i przestępstw z nienawiści. Jako aktorzy społeczni znajdujący się w różnych miejscach świata i struktur społecznych istotnie różni się między sobą sposobem percepcji² i upatrujemy zagrożeń w różnych zjawiskach życia społecznego nie tylko tych politycznych, lecz także ekonomicznych czy też związanych z osobistym kształtowaniem się światopoglądu na źródła i definicje zagrożeń. Od wielu czynników zarówno politycznych, społecznych, jak i psychologicznych zależy, w jaki sposób ocenimy otaczające nas zjawiska społeczne oraz w jakich elementach struktur społecznych będziemy spostrzegać zagrożenie dla naszej egzystencji, destrukcyjnych dla naszego dobrostanu i bezpieczeństwa. Według Jana Maciejewskiego współczesne zagrożenia są zjawiskami na tyle istotnie negatywnymi dla istnienia wszelkich struktur społecznych, poważnie dezorganizującymi i zniewalającymi byt szeroko rozumianych grup i społeczeństw, że walki z nimi podejmują się jednostki kompetentnie i specjalistycznie wyszkolone, czyli służby odpowiadające za bezpieczeństwo społeczeństwa.

¹ M. Rokeach, *The nature of human values*, Free Press, New York 1973, s. 438

² E. Nęcka, *Inteligencja – geneza, struktura, funkcje*, GWP, Sopot 2003, s. 10–18

czeństwa i państwa³ – w szczególności Policja. Współczesne zagrożenia to zdarzenia często nieoczekiwane, niezapowiadane, nagłe, o szokujących dla mas społecznych i poszczególnych jednostek konsekwencjach, o tak istotnie negatywnych siłach dewastujących ukształtowany ład społeczny, że grozi to unicestwieniem dla podstaw egzystencji społeczeństwa⁴. Należy mieć tu na myśli nie tylko zwykłe przestępstwa, ale też wojny i ludobójstwo, jako zdarzenia ogarniające szerokie rzesze społeczne konsekwencjami uderzającymi nie tylko w życie i zdrowie ludzi, ale niszczące podstawy funkcjonowania na wszystkich poziomach i sferach życia społecznego. Dlatego starania państw koncentrują się na profesjonalizacji działań obszaru bezpieczeństwa publicznego, poszukiwaniu najlepszych rozwiązań dystrybucji zadań, pogłębianiu zasobów zdobywania informacji o występowaniu i możliwości zaistnienia zagrożeń, a także doskonaleniu wyszkolenia funkcjonariuszy działających w ramach służb dyspozycyjnych⁵. Dążenie do równowagi pomiędzy adekwatnym spostrzeganiem zagrożeń i efektywnym ich eliminowaniem jest aktualną formą działania wszelkich służb służących rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa zarówno lokalnie, jak i w globalnym makrosystemie społecznym.

2. Pozyskiwanie bezpieczeństwa

Jednym z elementów budujących człowieka jako jednostkę i część społeczeństwa jest rodzina, środowisko, w którym się rodzimy, wychowujemy, a także otrzymujemy i realizujemy nasz potencjał szans. Od bogactwa lub ubóstwa bodźców, których nam ono dostarcza, wiedzy, potencjału inteligencji i zasobów osobowości otwartości poznawczej⁶ zależy, w jaki sposób będziemy spostrzegać siebie i innych ludzi jako nasze otoczenie i jego różnorodne elementy. Opisywane przez Ferdynanda Tönniesa formy życia społecznego pod postacią wspólnot i zrzeszeń organizują funkcjonowanie człowieka z różnej perspektywy. Wspólnota jako forma życia społecznego, kształtowana poprzez silną i pozytywną więź emocjonalną, a w znaczeniu formy istnienia i zorganizowania społecznego, jest lokalnym sposobem organizowania się grup społecznych, które daje swoim członkom poczucie bliskości, porozumienia, zrozumienia i siły w zmaganiach z zagrożeniami świata. Jednostki żyją w niej od swoich narodzin, gdyż właśnie rodzina jest najbardziej pierwotną i najbardziej podstawową wspólnotą i związani z nią jesteśmy „na

³ J. Maciejewski, M. Stochmal, *Instytucjonalne przeciwdziałania zagrożeniom w przestrzeni społecznej*, „Journal of Modern Science” 2016, t. 3/30, s. 193–211.

⁴ *Ibidem*.

⁵ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 51–56.

⁶ M. Kossowska, *Psychologiczne uwarunkowania przekonań politycznych*, „Studia Psychologiczne” 2002, t. 35, z. 2, s. 61–76.

dobrze i źle”⁷. Natomiast stowarzyszenia jako formy organizacji życia społecznego bazują na instytucjonalnych umowach, wynikających z konieczności zaspokajania wtórnych potrzeb. Naturalne i oczywiste porozumienie członków lokalnej wspólnoty dawać może pierwotne poczucie bezpieczeństwa, jest też podstawą społecznego wzajemnego zrozumienia, równowagi sił we wspólnocie i sensu istnienia, gdyż „wszędzie tam, gdzie ludzie ze sobą związani siłą swojej woli i wzajemnie się afirmują występuje jakiś typ wspólnoty”⁸. Współistnienie na zasadzie bliskości rodzinnej, regionalnej, narodowej, kulturowej, religijnej, czyli funkcjonowanie w bezpiecznym i pozytywnie spostrzeganym środowisku może być ważnym elementem poczucia bezpieczeństwa i spokoju egzystencji. Jednak wątpliwym jest, czy współczesne europejskie i światowe społeczeństwa są nadal w ten sposób zorganizowane, jak opisywał to Ferdynand Tönnies. W aspekcie rodziny i małych lokalnych grup społecznych niekiedy może to być jeszcze pewnik, jednak w odniesieniu do wysoce zorganizowanych form życia społecznego w ponowoczesnym świecie napotykamy na inny sposób funkcjonowania. Poszukiwanie wspólnotowego sposobu istnienia grup społecznych według Zygmunta Baumana przestało mieć miejsce. Zdaniem Z. Baumana wspólnota jako forma życia społecznego, która realizuje swoje naturalne cele w sposób nieświadomy i niezagrażający innym wspólnotom, przestała istnieć⁹. Aktualna sytuacja różnych grup społecznych zamiast wspólnotowego poczucia więzi żąda poddania się „jej wymaganiom w zamian za świadczone lub obiecywane usługi”¹⁰. Współczesna wspólnota proponuje bezpieczeństwo swoim członkom w zamian za poważne ograniczenia w sferze poczucia wolności i możliwości samostanowienia o sposobach funkcjonowania w świecie. W aktualnym układzie sił globalnego makrosystemu społecznego nie jest możliwe pierwotne poczucie wolności i bezpieczeństwa, gdyż te wartości wykluczają się wzajemnie, a ich proporcje nie mogą już być zharmonizowane. Zygmunt Bauman konkluduje to stwierdzeniem, iż za udział w bezpiecznej wspólnocie jednostki i całe społeczeństwa muszą płacić wysoką cenę, gdyż niezbędne są wymagania ograniczeń sfery autonomii, wolnego wyboru, rezygnacji z osobistych preferencji na rzecz procedur bezpieczeństwa¹¹. Wyzbywamy się więc wolności na rzecz bezpieczeństwa albo, wybierając wolność, ryzykujemy. Sieć przepływu informacji i nieustanna zmiana rzeczywistości społecznej pokazuje członkom niedawnych wspólnot inny, ciekawszy, ale też zagrażający swoim nieuporządkowaniem świat. W takim rozumieniu wspólnoty dostrzegać można groźny paradoks, iż dopóki jakaś wspólnota nie ukazuje siebie jako tej słusznej, jedynej warto-

⁷ F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 68.

⁸ *Ibidem*, s. 35.

⁹ Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 8.

¹⁰ *Ibidem*, s. 9.

¹¹ *Ibidem*, s. 10.

ściowej i wyjątkowej ona sama, ale i inne mogą się czuć bezpieczne¹². Wtedy gdy pojawia się szowinistyczno-ksenofobiczny sposób rozumowania członków wspólnoty, jej funkcjonowanie może stanowić przyczynę powstawania zagrożeń dla innych grup, odróżniających się od niej, gdyż w procesie wyłaniania się poczucia odrębności od innych, tych, którzy są odmienni i mniej znani – pojawiają się też negatywne emocje i postawy, takie jak lęk, nieufność i nienawiść. Jednorodność i homogeniczność pochodzenia wspólnoty dająca początkowo radość i poczucie bezpieczeństwa, może stać się samoistnym początkiem dostrzegania zagrożeń i niechęci do inności, przejawem stawiania granic, tam gdzie nieznanne, inne, obce, więc już niechciane. Ponowoczesne i różnorodne kulturowo społeczeństwa świadome istnienia wielu wspólnot poszukują nieustannie wspólnego mianownika, którym jest globalne i lokalne bezpieczeństwo, jako jedna z najważniejszych potrzeb człowieka i wszelkich grup oraz społeczeństw.

Funkcjonowanie w bezpiecznym systemie relacji społecznych zapewniających możliwość egzystencji oraz realizowanie szeroko rozumianych potrzeb życiowych to cel podstawowy jednostek i społeczeństw. Wśród katalogu wielu kategorii ta podstawowa – potrzeba bezpieczeństwa¹³ – ukierunkowuje ludzkie działanie w celu określania i rozpoznania istniejących zagrożeń, będąc podstawą nie tylko w obszarze podejmowania działań zaradczych, ale priorytetem codzienności. Ważne jest, aby zarówno instytucje powołane do gwarantowania bezpieczeństwa, jak i przeciętni obywatele znali katalog możliwych zagrożeń w różnych aspektach rzeczywistości w celu odpowiedniego i adekwatnego reagowania na nie. Obszar zagrożeń może dotyczyć różnorodnych aspektów życia społecznego, począwszy od zdrowia po różne formy doświadczenia kryzysu ekonomicznego i politycznego, sprzyjającego patologiom i konfliktom społecznym, powstawaniu bezdomności, bezrobociu i działalności przestępczej. Najbardziej popularne typologie zagrożeń różnicują je w zależności od źródła pochodzenia: te naturalne, takie jak powódź, wiatry, pożary, trzęsienia ziemi i opady nie mają bezpośredniego związku z działaniami człowieka. Natomiast powstające zagrożenia ekonomiczne, technologiczne, militarne i społeczne odzwierciedlają politykę państwa, stan panujących stosunków społecznych, szczególnie poprzez powstawanie stref ubóstwa, masowe bezrobocie czy spekulacje finansowe¹⁴. Zagrożenia społeczne odnoszą się do występowania patologii społecznych i przestępczości, a także związanej z tym możliwości utraty życia, zdrowia oraz doświadczenia dyskryminacji w życiu społecznym. Do najbardziej istotnych zagrożeń społecznych zaliczamy terroryzm, przestępczość oraz możliwość naruszenia praw człowieka i podstawowych wolności. Ich konsekwencje mogą być poważne, gdyż np. pro-

¹² Z. Bauman, *Obcy u naszych drzwi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 115.

¹³ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 62.

¹⁴ R. Jakubczak (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003, s. 94–95.

wadzą do konieczności migracji czy lęku o przyszłość pokoleń, a w dalszej kolejności mogą powodować trudności ekonomiczne, konflikty religijne, dyskryminację grup o odmiennym niż własny statusie narodowym, etnicznym, kulturowym czy językowym. Pojawiające się zjawiska głoszenia w dzisiejszej Europie nacjonalizmu, faszystów, terroryzmu, a także fundamentalizm religijny skutkujący masowymi migracjami, które obserwujemy w Europie od 2015 r. w związku z konfliktami zbrojnymi w Afryce Północnej oraz na Bliskim Wschodzie, to nowe problemy przybierające na sile i wciąż nierozwiązywalne¹⁵. Nieustanna fala uchodźców do krajów Unii Europejskiej, szczególnie Włoch, Niemiec czy Grecji, rodzi przeróżne problemy bezpieczeństwa, a także konflikty społeczne, ekonomiczne i polityczne. Wynikające z lęków przed terroryzmem fundamentalistów pochodzących z ISIS czy ze zwykłego szowinizmu wystąpienia antymuzułmańskie mogą nawarstwiać problemy bezpieczeństwa „jakie stwarza obecny kryzys migracyjny podsycany są przez migracyjną panikę”¹⁶. Pojawia się ona w obliczu napływających mas ludzkich obcych wobec Europejczyków kulturowo, ale potrzebujących pomocy, choć niosących za sobą niepewność, lęk i poczucie zagrożenia. Zygmunt Bauman, komentując społeczne zjawiska mające aktualnie miejsce w Europie, namawia różnorodne wspólnoty do wzajemnego dialogu, poznania i refleksji jako jedynej według niego drogi prowadzącej do rozwoju i bezpiecznego współistnienia w różnorodności¹⁷. Do niedawna jeszcze pozytywny i przyjazny obraz wielości kultur jako zjawisko społeczne stanowiące element wzbogacający kulturową przestrzeń jest kategorią wywołującą kontrowersje, sprzeciw, gwałtowny protest i konflikt. Obecnie potrzeby bezpieczeństwa wymagają skutecznego przygotowania służb i profesjonalnego reagowania na mogące nagle powstać zagrożenia i „jest to proces nieunikniony, ponieważ kultura posiada zdolność nie tylko do scalania, ale i różnicowania, a różnorodność sprzyja napięciom zarówno realnym, jak i tym w sferze symbolicznej”¹⁸. W związku z tym elementem wyszkolenia służb powołanych do reagowania na zagrożenia i działania na rzecz bezpieczeństwa jest podnoszenie profesjonalizacji w obszarze wielokulturowości. Wiedza o przyczynach i konsekwencjach pojawiania się ruchów godzących w demokratyczne wartości, czym jest dehumanizacja będąca ideą rasizmu, faszystów czy ekstremizm polityczny i kulturowy, pozwala na szybkie i skuteczne reagowania przez służby na pojawiającą się brutalizację stosunków międzyludzkich oraz pozwala podejmować profesjonalne działania profilaktyczne. Obserwowane patologie i zjawiska społeczne, takie jak upadek systemu ochrony zdrowia ludności, ubożenie,

¹⁵ A. Łapińska, *Zagrożenia bezpieczeństwa publicznego o podłożu kulturowym*, [w:] P. Bogdalski, M. Nelski (red.), *Nauki społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego*, wyd. WSPol, Szczytno 2014, s. 18.

¹⁶ Z. Bauman, *Obcy...*, s. 117.

¹⁷ *Ibidem*, s. 126–128.

¹⁸ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival caravan czy wielokulturowe street party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4 (203), s. 10.

narkomania, prostytutka, alkoholizm, analfabetyzm, ubóstwo, masowe bezrobocie, rodziny dysfunkcyjne czy przestępczość i terroryzm¹⁹, wymagają coraz to nowych sposobów prospołecznych działań. Problematyka przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa o podłożu wielokulturowym w odniesieniu do naszego kraju i regionu jest niezwykle ważna i podlega analizie przez instytucje państwowe powołane do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, szczególnie policję i prokuraturę. Podejmowane przez te instytucje działania pomagają chronić grupy mniejszościowe.

3. Prawne aspekty problematyki przeciwdziałania przestępczości z nienawiści, dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji w przepisach prawa międzynarodowego i krajowego

Najbardziej istotne przepisy dotyczące ochrony wolności i godności człowieka odnajdujemy w dokumentach ONZ, Rady Europy i Unii Europejskiej. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. w swojej preambule (art. 1, 2 i 7) odwołuje się do idei wolności, równości człowieka i postępowania ludzi względem siebie nawzajem w duchu braterstwa, bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, kolor skóry, język, wyznania, poglądy polityczne, narodowość, pochodzenie społeczne i inne aspekty tożsamości człowieka, gdyż wszyscy są równi wobec prawa i są nim chronieni przed jakąkolwiek dyskryminacją²⁰. To właśnie na podstawie tego dokumentu rozpoczęło się nowoczesne konstruowanie systemu ochrony praw człowieka. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r.²¹ wraz z Pierwszym Protokołem do tego Paktu umożliwił składanie indywidualnych skarg na naruszenie postanowień Paktu do Komitetu Praw Człowieka ONZ. Opisuje on podstawowe prawa i wolności człowieka oraz zobowiązania państw wobec obywateli. Prawa te są dedykowane wszystkim osobom znajdującym się na terytorium państw-stron Paktu, bez względu na takie cechy jak kolor skóry, rasa, płeć, język, religia, poglądy polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności²². Natomiast Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (CERD) w 1966 r. powołała Komitet ds. Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej. Zobowiązuje to strony do przyjmowania zawiadomień od osób lub grup osób o naruszeniach postanowień Konwencji przez państwo-stronę, pod które-

¹⁹ R. Jakubczak (red.), *op. cit.*, s. 96.

²⁰ https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/pdpc.pdf [dostęp 12.02.2017].

²¹ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

²² www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych.pdf [dostęp 10.02.2017].

go jurysdykcją się znajdują²³. „Konwencja ustanawia trzy procedury umożliwiające monitorowanie prawnych, sądowych, administracyjnych działań podejmowanych przez państwa w celu zwalczania dyskryminacji rasowej: po pierwsze odnośnie składania przez państwa ratyfikujące okresowych raportów z jej przestrzegania i funkcjonowania, składanie przez państwa skarg na inne państwa, a także kierowanie skarg do CERD przeciwko państwu tym osobom, które twierdzą, że są ofiarami dyskryminacji rasowej”²⁴.

Rada Europy wydała w 1950 r. europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, w której zawarty został ogólny zakaz dyskryminacji. Oznacza to, iż „korzystanie z praw i wolności wymienionych w konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn. Zakłada ona, iż strony konwencji zapewniają „każdemu człowiekowi, podlegającemu jurysdykcji państw konwencji określone prawa i wolności”²⁵. Najważniejsze z wymienionych i opisanych tam praw i wolności to: prawo do życia, zakaz tortur, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, wolność, bezpieczeństwo osobiste.

Dokumentami Unii Europejskiej odnośnie do przeciwdziałania dyskryminacji są: Traktat o Unii Europejskiej (art. 13) oraz dyrektywa 2000/43/WE Rady UE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na rasę lub pochodzenie etniczne. Ma ona zastosowanie w przypadku stosowania dyskryminacji z powodu pochodzenia rasowego lub etnicznego, a nie obejmuje sytuacji nierównego traktowania z powodu płci, niepełnosprawności, orientacji seksualnej czy innych przyczyn²⁶.

Polskie prawo odwołuje się do zagadnień przeciwdziałania dyskryminacji w działaniach funkcjonariuszy państwowych, jak i pospolitych sprawców przestępstw. Konstytucja RP w art. 13 stanowi, iż „zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystów i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”. „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”²⁷. Według naszej Konstytucji „wszyscy obywatele są wobec prawa równi, mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne, a także,

²³ http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/ct_cerd.php [dostęp 11.02.2017].

²⁴ http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/ct_cerd.php [dostęp 11.02.2017].

²⁵ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf, s. 6 [dostęp 19.02.2017].

²⁶ http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/dr_2000_43_we.pdf [dostęp 19.02.2017].

²⁷ <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> [dostęp 22.02.2017].

nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej²⁸.

Tak postawione tezy niosą rozwinięcie w Kodeksie karnym, gdzie znajdują się artykuły bezpośrednio odnoszące się do czynów będących przestępstwami o podłożu rasistowskim i ksenofobicznym, motywowanych nienawiścią do określonych grup mniejszościowych²⁹. Przestępstwa popełniane z nienawiści związane są z uprzedzeniami rasowymi, wyznaniowymi, narodowymi, politycznymi lub ze względu na określony światopogląd ofiary. Mówią o tym art. 118 i 118a, art. 119, art. 256, art. 257 k.k. Kodeks karny, opisując kategorię czynów w obszarze działań sprawców przeciwko pokojowi, przeciwko ludzkości oraz przestępstwa wojenne, przestępstwa popełniane przeciwko wolności sumienia i wyznania, a także przeciw porządkowi publicznemu, przeciwko życiu i zdrowiu, odwołuje się więc do naszej konstytucji.

Różnice pomiędzy zwykłym przestępstwem a przestępstwem z nienawiści dotyczą cech ofiary i motywacji sprawcy³⁰. Każdy może być pokrzywdzonym w wyniku zwykłego przestępstwa, natomiast ofiary przestępstw z nienawiści są dobierane przez sprawcę ze względu na szczególne cechy. Każde z przestępstw może mieć też podłoże nienawistne, gdyż przestępstwo z nienawiści określa motywacja sprawcy i sposób jego działania wobec ofiar. Polski Kodeks karny szczególnie piętnuje czyny wobec mniejszości narodowych i etnicznych, gdyż system ochrony prawnej mniejszości jest niezbędnym elementem funkcjonowania państwa, które ma obowiązek zabezpieczać prawa grup mniej licznych, a także reprezentujących różnorodne wartości i tożsamości, przed zagrożeniami marginalizacji czy różnymi formami konfliktów społecznych. Pod pojęciem mniejszości znajduje się taka kategoria społeczna, która obejmuje populację wyróżnioną w obrębie szerszej zbiorowości na podstawie cech, które mogą być negatywnie oceniane przez część społeczeństwa, a które dla sprawców przestępstw stają się bezpośrednią przyczyną ich popełnienia³¹. Należy do nich m.in. wygląd zewnętrzny, wzory zachowań, styl

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Definicja mniejszości odnosi się zarówno do kategorii ilościowych i obiektywnych, takich jak język, religia, liczba przedstawicieli itd. oraz do kategorii opartych na subiektywnym poczuciu tożsamości (samo kategoryzacja). Na podstawie: G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011, s. 3.

³⁰ A. Lipowska-Teutsch (red.), *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007, s. 8–14.

³¹ M. Smith, *Mniejszości: problemy i propozycje ich rozwiązania*, [w:] Z. Macha, A. Palucha (red.), *Sytuacja mniejszościowa i tożsamość*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Socjologicz-

życia, język, cechy kultury, religia, przynależność organizacyjna, dziedzictwo historyczne³². Krzysztof Kwaśniewski wyróżnia grupy mniejszości ze względu na specyficzne obszary działalności, specyfikę członkostwa i przynależności, zaliczając do nich zwolenników jakiś poglądów politycznych, gospodarczych, wyznawców ideologii, religii, osoby charakteryzujące się inną kulturą, czy też wyróżniane na podstawie takich cech fizycznych, jak kolor skóry, wyznanie, światopogląd, czy z powodu dysfunkcji ciała i niepełnosprawności. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym zawiera definicje mniejszości narodowej i etnicznej. Zabrania się dyskryminacji wynikającej z przynależności do mniejszości, a organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu „popierania pełnej i rzeczywistej równości w sferze życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego pomiędzy osobami należącymi do mniejszości a osobami należącymi do większości, [odnośnie do] ochrony osób, które są obiektem dyskryminacji, wrogości lub przemocy, będących skutkiem ich przynależności do mniejszości oraz umacniania dialogu międzykulturowego”³³.

Osoby, które stały się ofiarami dyskryminacji, mogą także dochodzić swoich praw na gruncie prawa cywilnego. Zgodnie z art. 24 Kodeksu cywilnego, jeśli czyjeś dobra osobiste zostały naruszone, osoba może żądać odszkodowania lub zadośćuczynienia za poniesioną szkodę lub krzywdę. A „Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia” (art. 415, k.c.³⁴). Kodeks pracy także porusza zagadnienia dotyczące różnych aspektów przeciwdziałania dyskryminacji i równego traktowania w zatrudnieniu.

4. Policja wobec przestępczości popełnianej z nienawiści

Obszar zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu i jego obywatelom wymaga tworzenia skutecznych elementów państwowego system bezpieczeństwa. W jego strukturze funkcjonują instytucje i organy administracji rządowej, które zostały powołane, aby realizować szereg obowiązków i zadań na rzecz zapewnienia społeczeństwu bezpieczeństwa w różnych jego wymiarach: militarnym, politycznym, publicznym, ekonomicznym i społecznym. Jedną z najważniejszych i najbardziej wyspecjalizowanych instytucji państwowych powołanych do ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego jest Policja. Jako formacja uzbrojona służy społeczeństwu, pełniąc najważniejszą i szczególnie rolę w obszarze bezpieczeństwa, gdyż instytucja ta ponosi największą odpowie-

ne”, t. 1029, z. 15, Kraków 1992, s. 43.

³² K. Kwaśniewski, *Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowej*, „Sprawy Narodowościowe, Nowa Seria” 1992, z. 1, s. 9–61.

³³ <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050170141> [dostęp 01.03.2017].

³⁴ www.isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19640160093&type=3 [dostęp 25.02.2017].

działność za stan bezpieczeństwa i porządku publicznego. Policja działa według ustawowych zadań w interesie publicznym, w granicach przewidzianych prawem. Zakres jej szczegółowych obowiązków i kompetencji zawarty został w ustawie o Policji, a także dookreślony w umowach i porozumieniach międzynarodowych³⁵.

Według ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. jest to instytucja pełniąca służebne role wobec społeczeństwa i poszczególnych osób, które wiążą się z ochroną ich życia, zdrowia, mienia przed bezprawnymi zamachami. W inicjowaniu i organizowaniu działań mających na celu zapobieganie przestępstwom i wykroczeniom oraz różnym zjawiskom kryminogennym Policja ma za zadanie współdziałać z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi. Celem działań Policji jest wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców³⁶. Podejmowanie takich czynności ma w efekcie doprowadzić do zastosowania wobec sprawców odpowiednich i zgodnych z prawem środków represji. W celu realizacji ustawowych zadań policjanci podejmują działania operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i prewencyjne. Zwracając uwagę na prospołeczny charakter działań Policji, należy także przywołać ideę wynikającą z art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji – „Policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka”³⁷. W ponowoczesnym i zglobalizowanym świecie, zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej konieczne stało się wykonywanie wszelkich zadań Policji w wielokulturowej rzeczywistości społecznej. Stąd też wobec funkcjonariuszy policji jest formułowany wymóg posiadania nie tylko wiedzy i umiejętności profesjonalnych, ale też podejmowania wszelkich ustawowych i zgodnych z prawem działań w środowisku wielokulturowym. Ma to bezpośredni związek z zadaniami związanymi ze specyficznym rodzajem przestępczości, tzn. czynami zabronionymi popełnianymi na tle nienawiści, a skierowanymi przeciwko różnym grupom mniejszościowym, cudzoziemcom, przedstawicielom różnych kultur, narodowości czy wyznań. Już od 2004 r. w strukturach Policji powołano pełnomocników komendantów wojewódzkich (stołecznego) policji i komendanta głównego policji do spraw ochrony praw człowieka³⁸, którzy stanowią grupę oficerów łącznikowych z mniejszościami kulturowymi, narodowymi i etnicznymi w celu wypracowywania procedur współpracy mającej na celu rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa różnych mniejszości, praw ofiar przestępstw i ochrony praw człowieka. Przestępstwa popełniane z nienawiści są jednym z poważniejszych zagrożeń bezpieczeństwa społeczne-

³⁵ M. Bronisławski, *Zadania Policji w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, „Zeszyty Naukowe WSEI, seria Administracja” 2015, nr 1, s. 133–150.

³⁶ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2015 r. poz. 355, 529, 1045, 1217, 1268.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ www.isp.policja.pl/isp/prawa-czlowieka-w-poli/4502,Prawa-czlowieka-w-Policji.html [dostęp 22.02.2017].

go rozumianym jako bezpieczeństwa kulturowe³⁹. Jego przejawy to np. dyskryminacja rasowa, ksenofobia, nietolerancja wobec osób o różnej etniczności, publicznie propagowanie faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa, przemoc oraz nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, które mają istotny wpływ na kształtowanie się relacji różnych segmentów społeczeństwa, mogących doprowadzać do wzajemnych konfliktów i wrogości⁴⁰. Istotną rolą Policji będzie więc odpowiednie reagowanie na przyczyny tych zjawisk i monitorowanie skali takich społecznych anomii społecznych, w tym poprzez podejmowanie edukacji prewencyjnej i współpracę ze społecznościami lokalnymi. Kolejnym elementem przeciwdziałania przestępstwom z nienawiści jest pomoc ofiarom i osobom pokrzywdzonym w wyniku takich zdarzeń. Przeszłości popełniane z nienawiści jako szczególna kategoria czynów zabronionych dotyczą tożsamości ofiary, która jest przez sprawcę wybierana ze względu na faktycznie lub hipotetycznie istniejącą przynależność do grupy będącej nośnikiem cech negatywnie wyróżniających się dla sprawcy. Dlatego pomoc ofiarom tej kategorii przestępstw wymaga specjalistycznej wiedzy, w co zaangażowane są liczne organizacje pozarządowe. Jako że elementami wzbudzającymi u sprawcy patologiczne zachowania są jego uprzedzenia ze względu na cechy takie jak: rasa, narodowość, pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna itp.⁴¹, to ważna jest edukacja społeczna na temat znaczenia uprzedzeń i nienawiści rasowej w procesie konfliktowania się grup i ich negatywnych konsekwencji dla życia społecznego.

Policyjne statystyki wykazały, że w I połowie 2016 r. w jednostkach Policji prowadzono 863 postępowania o przestępstwa popełniane z nienawiści. Duża ich część, bo aż 422 zdarzenia (49%), dotyczyła przestępstw popełnianych poprzez sieć internetową, 90 czynów (stanowiących 10%) miało charakter rasistowskich napisów na murach. W 75 przypadkach (9%) zachowania sprawcy przybierały postać gróźb karalnych, a 71 razy (8%) sprawcy stosowali przemoc, natomiast 58 czynów (7%) odnosiło się do wydarzeń pod-

³⁹ A. Łapińska, *op. cit.*, s. 19.

⁴⁰ M. Duda, *Przeszłości z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wydawca M. Duda Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2016, s. 22–24.

⁴¹ Przeszłość z nienawiści to każde przestępstwo natury kryminalnej, wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnianej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy (A. Lipowska-Teutsch (red.), *op. cit.*, s. 6).

czas zgromadzeń publicznych. W ostatnich dwóch kategoriach nastąpił największy wzrost czynów w porównaniu z rokiem 2015⁴².

Z prowadzonego przez Policję monitoringu postępowań prowadzonych o przestępstwa motywowane uprzedzeniami wynika, iż zachowania sprawcy w 250 postępowaniach nie były bezpośrednio skierowane wobec pokrzywdzonego, a były inną formą zachowań, co stanowi 51% ogółu wszczętych postępowań. W opisywanym okresie 2016 r. najczęściej wszczynano postępowania przygotowawcze o czyny zabronione z art. 256 § 1 k.k. – który odnosi się do nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowych, etnicznych i rasowych oraz ze względu na wyznanie bądź bezwyznaniowość, propagowanie faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa⁴³. Z ogólnopolskich statystyk policyjnych wynika także, że w okresie od 1 stycznia do 31 sierpnia 2016 r. 37% postępowań przygotowawczych dotyczyło przestępstw popełnianych za pomocą sieci Internet, tj. o 16% mniej niż w analogicznym okresie w roku 2015 r. (53%). Rzadziej popełniano przestępstwa wobec mniejszości żydowskiej i romskiej, co może być efektem sytuacji migracyjnej w Europie, gdyż w analizowanym I półroczu 2016 r. obiektem nienawiści najczęściej byli muzułmanie (w 250 postępowaniach – 29%), a nie Żydzi (w 102 postępowaniach – 12%) i Romowie (w 65 postępowaniach – 8%). Rok wcześniej grupa najczęściej atakowaną byli Romowie (w 177 postępowaniach – 21%), Żydzi (w 142 postępowaniach – 16,7%) i osoby pochodzenia afrykańskiego (w 94 postępowaniach – 11%). Sądy w I półroczu 2016 r. za popełnione przestępstwa z nienawiści skazały 137 sprawców, a w 2015 r. 180 osób⁴⁴.

Działania prowadzone przez Policję na terenie Dolnego Śląska doprowadziły w 2016 r. do wszczęcia 78 postępowań przygotowawczych o przestępstwa z nienawiści⁴⁵. Według przeprowadzonej analizy do najczęściej popełnianych przestępstw z tego obszaru należy nawoływanie do nienawiści z powodów narodowościowych, etnicznych i rasowych (art. 256 k.k.), a także publiczne znieważenie z powodów narodowościowych, etnicznych i rasowych (art. 257 k.k.)⁴⁶. Do najczęściej atakowanych przedstawicieli mniejszości należały osoby pochodzące z Ukrainy, Romowie, a także szeroko kategoryzowana grupa osób, pochodząca z różnych krajów, czy kontynentów, a wyróżniająca się ze względu na ciemny kolor skóry. Treść artykułu 119 k.k. natomiast mówi, że karalne jest stosowanie przemocy fizycznej lub groźby bezprawnej wobec grupy osób, lub pojedynczej osoby, opartej na

⁴² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/133144,Dzialalnosc-Policji-w-obszarze-przestepczosci-motywowanej-nienawiscia.html> [dostęp 17.02.2017].

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/133144,Dzialalnosc-Policji-w-obszarze-przestepczosci-motywowanej-nienawiscia.html> [dostęp 24.02.2017].

⁴⁵ Dane własne uzyskane na podstawie działań Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu.

⁴⁶ <http://gazeta.policja.pl/997/inne/prawo/91228,Przestepstwa-z-nienawisci-Nr-102-092013.html> [dostęp 24.02.2017].

motywach dyskryminacyjnych (z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości)⁴⁷. W 2016 r. z tego artykułu zostało wszczęte na terenie jednostek Policji województwa dolnośląskiego 8 postępowań przygotowawczych. Natomiast z art. 256 k.k. prowadzono 36 postępowań przygotowawczych i 26 dochodzeń policyjnych ze względu na przestępstwa popełnione z artykułu 257 k.k. Te zjawiska przestępcze, pomimo że stanowią niewielki odsetek (0,1% wszystkich wszczętych postępowań przygotowawczych w 2016 r.) w prowadzonych statystykach, stają się wydarzeniami medialnymi i poruszają opinię publiczną. Dla Policji dolnośląskiej są ważnym elementem działania zawodowego, profesjonalizmu opartego na wiedzy na temat potrzeb ofiar, rozpoznania odnośnie do sprawców tych przestępstw i także ważnej współpracy ze środowiskami mniejszości, żeby nie lekcewały tej kategorii zdarzeń i informowały Policję o popełnianych na ich szkodę przestępstwach. Należy bowiem podkreślić, iż specyfika tych przestępstw, polegająca na wyrażaniu przez sprawców pogardy względem przedstawicieli mniejszości, czy nawoływanie do nienawiści ze względu na przynależność osób do różnorodnych etnicznie, narodowościowo lub ze względu na kolor skóry i wygląd środowisk, narusza szeroko pojęte bezpieczeństwo społeczne i wywołuje niepokój społeczny. Pogrożki, zniewagi i poniżające komentarze, dyskryminujące i poniżające zachowania oraz wypowiedzi sprawców wskazywać mogą na wyznawaną i zagrażającą wartościom prospołecznym ideologię totalitarną, faszystowską, rasistowską czy posługiwanie się uprzedzeniami szowinistycznymi i ksenofobicznymi. Rolą Policji na Dolnym Śląsku jest więc udział w działaniach na rzecz przeciwdziałania patologiom społecznym nie tylko poprzez ściganie sprawców, lecz także poprzez działania edukacyjne i profilaktyczne w środowisku młodzieży szkolnej, studentów, czy współpracę ze środowiskami mniejszości narodowych, etnicznych i wyróżnianych ze względu na nietypowe kategorie kultury i tożsamości.

Zjawiska społeczne ujawniające się w przestępczości popełnianej z nienawiści stanowią szerszą kategorię społecznych znaczeń, niż tylko te aspekty związane z samym popełnianiem czynów zabronionych i wiktyimizacją ofiary. Istotny jest ich wpływ na kształtowanie się szerszych nastrojów społecznych, zwłaszcza tych grup, do których należą prześladowani⁴⁸. Zapobieganie marginalizacji mniejszości i stygmatyzacji ofiar tych czynów popełnianych na tle uprzedzeń narodowych, etnicznych i religijnych jest sposobem na szeroko rozumiane bezpieczeństwo lokalne i globalne. Zapobieganie lokalnym konfliktom może mieć bowiem kolosalny wpływ na stabilizację globalnych procesów migracyjnych, studząc w społeczeństwie silne i negatywne emocje wobec tych zjawisk, przyczyniając się do poprawy stanu bezpieczeństwa oraz kształtując pozytywne rozumienie wielokulturowości.

⁴⁷ M.Filar (red), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 860

⁴⁸ M. Duda, *op. cit.*, s. 50.